

Περί της του τσιφτετελιού προελεύσεως

Ulf Buchheld *ερευνητής χορού*

Κατά τις παραμονές μου στην Ελλάδα έκανα συχνά τη γενική διαπίστωση ότι το τσιφτετέλι θεωρείται ως χορός τούρκικος, ή αραβικός, ή τουλάχιστον ανατολίτικος.

Περισσότερα...

Η άποψη αυτή υποστηρίζεται και από τους επιστήμονες. Ετσι και ο Γιώργος Λυκεσάς π.χ. ("Οι ελληνικοί χοροί", Θεσσαλονίκη 1993, στο κεφ. "Τα ρεμπέτικα - μουσική και προέλευση") χαρακτηρίζει το τσιφτετέλι ως χορό ανατολίτικο. Ο Samuel Baud-Bovy παραθέτει (Δοκίμιο για το ελληνικό δημοτικό τραγούδι, Ναύπλιον 1984, στο κεφ. "Η Σμύρνη και τα ρεμπέτικα") χωρίο του Μαζαράκη στο οποίο γίνεται λόγος για τούρκικα τσιφτετέλια. Τέλος, ο Πέτρος Μπεράτης (Εγκυκλοπαίδεια "Υδρία", Αθήνα 1987) θεωρεί το τσιφτετέλι ως χορό ασιατικό και αποφαινεται ότι δεν έχει καμία θέση στο ρεμπέτικο. Αυτές οι γνώμες υποστηρίζονται και από πλήθος δημοσιευμάτων των φιλολόγων του 19ου αιώνα. Ετσι και ο καθηγητής της Τυβίγγης Hans Flach στο άρθρο του "Ο χορός παρά τοις Ελλησι" (1881) ισχυρίζεται ότι αυτόν τον χορό, που είναι χορός στροβιλικός κατά το οποίον κινούνται και στρέφονται κυρίως οι γοφοί, τον παρέλαβαν οι Έλληνες μαζί με κάθε τι το ευτελές από τους εμπαθείς και φαύλους Ανατολίτες.

Επομένως στο πεδίο των δημοτικών χορών ζητάει κανείς μάταια το τσιφτετέλι, εφόσον δεν θεωρείται ελληνικός. Ετσι λοιπόν η σχετική γραμματεία τον αγνοεί αποσιωπώντας τον. Το τσιφτετέλι κατατάσσεται στην αστική λαϊκή μουσική, δηλαδή στο ρεμπέτικο, που δίπλα στον ανδρικό ζεϊμπέκικο αποτελεί το γυναικείο ταίρι του.

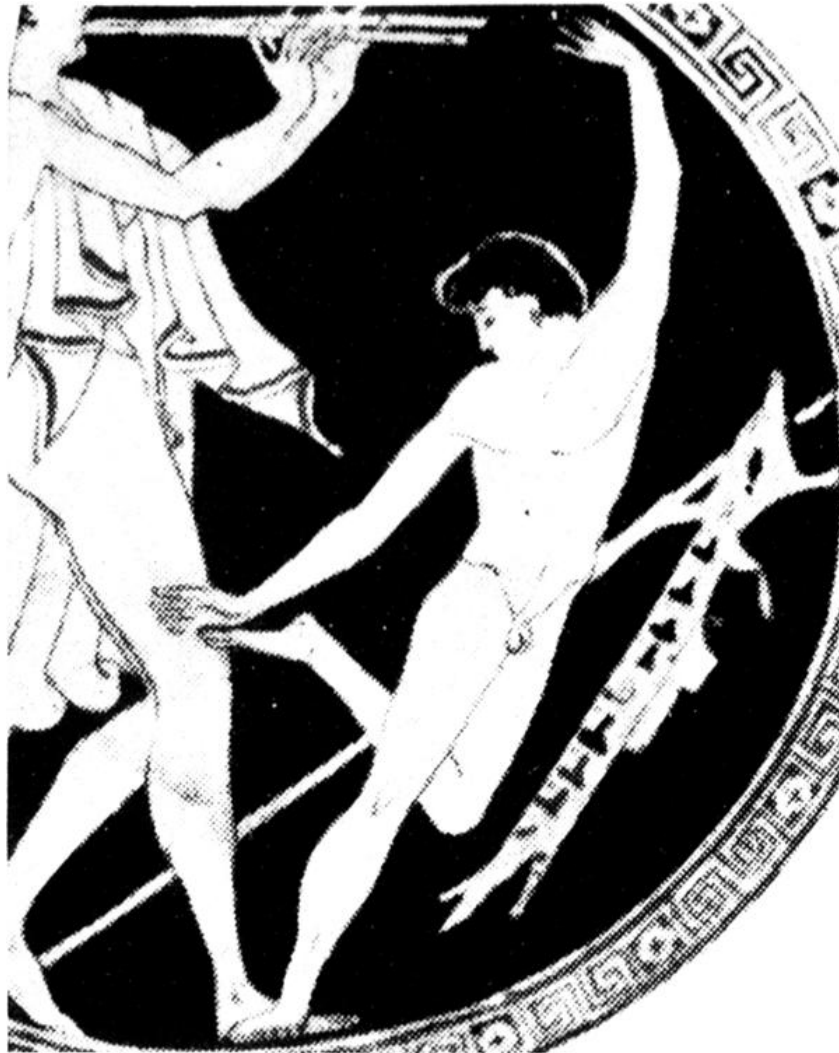
Το σωστό είναι ότι το όνομα του χορού (cifteteli) είναι τούρκικο και σημαίνει διπλοχορδή, μάλλον κατά ένα μουσικό όργανο. Επίσης σωστό είναι ότι είναι γνωστός σε όλη την Ανατολή και χορεύεται κυρίως από γυναίκες. Εσφαλμένη όμως είναι η γνώμη ότι το τσιφτετέλι είναι ανατολίτικος, αραβικός ή ακόμα και τούρκικος χορός. Ο γομφικός χορός, που είναι χορός εκστατικός, ήταν ήδη στους αρχαίους χρόνους οικείος στην Ασία, στην Αφρική και στην Ελλάδα, όπως μας βεβαιώνει μεταξύ άλλων ο Curt Sachs (Παγκόσμιος ιστορία του χορού, Βερολίνο 1933) και όπως μαρτυρεί πλήθος απεικονίσεων. Οι προϊμότερες όμως περιγραφές του προέρχονται από τους πρώτους μεταχριστιανικούς αιώνες, από τους Martialis και Juvenalis, και αργότερα από τους Πολυδεύκη, Αρνόβιο, Ησύχιο και Φώτιο (9ου αιώνα μ.Χ.).

Το τσιφτετέλι ανήκει στο γένος των σπασμικών χορών. Χαρακτηριστικό τους γνώρισμα είναι, εκτός των σπασμικών κινήσεων του άνω σώματος και των κυματοειδών κινήσεων του κορμού, οι σπαρταριστές, σειστές, στροφικές κινήσεις της κοιλιακής χώρας, γεφυροειδείς λυγισμοί όλου του σώματος με ταυτόχρονες αναστροφές των βραχιόνων και των χεριών. Επί το πλείστον και δικαίως χορεύεται από γυναίκες, αφού ο κραδασμός των μαστών, ο στροβιλισμός των γοφών και ο λυγισμός του σώματος βρίσκουν το νόημά τους μόνον στον ερεθισμό του άνδρα. Ο τρόπος και το νόημα των κινήσεων του χορού δηλούν την άμεση συνάφειά του με τη διονυσιακή λατρεία, και μάλιστα όχι μόνον σε σχέση με Νύμφες, Βάκχες και Μαινάδες, που ανήκουν ούτως ή άλλως στον θίασο του Διονύσου, αλλά προ παντός σε σχέση με τις Ελληνίδες, που εκτελούσαν τις περίφημες ορειβασίες το χειμώνα προς λατρείαν του Θεού, όπως μας τις παρουσιάζει ο Ευριπίδης στις Βάκχες του, συνουσιαζόμενες με Σειληνούς και Σατύρους, οι οποίοι προϋπαντούσαν τις ορέξεις των γυναικών με ανασηκωμένους του φαλλούς.

Ηδη από αυτό έπεται ότι ο γομφικός χορός ήταν ο χορός του σατυρικού δράματος, επίσης δεν ευσταθεί να δούμε στον κόρδακα, που κατά το σχήμα του Αριστοξένου (354-300 π.Χ.) ήταν ο χορός της κωμωδίας, τον πρόδρομο του γομφικού χορού και να τον αποκαλέσουμε χορό της κοιλιάς, όπως μεταφράζει πρόσφατα (1992) ο Βασίλειος Μανδηλαράς στα νέα ελληνικά τη λέξη κόρδαξ στις "Νεφέλες" του Αριστοφάνους. Πρέπει επίσης να προσθέσουμε ότι δεν γνωρίζουμε τίποτα για το πώς χορευόταν ο κόρδαξ και το σχόλιον του στίχου 540 στις "Νεφέλες", κατά το οποίον "ο γομφός εκινείτο αισχρώς", είναι βυζαντινό. Τα αποτελέσματα της έρευνάς του Heinz Schnabel περί κόρδακος (1910), κατά την οποία αναγνωρίζει σε έναν αμφορέα του πρώιμου 5ου αιώνα χορευτές κόρδακος, αποκρούσθηκαν ομόφωνα από την μετέπειτα έρευνα.

Οι πηγές μαρτυρούν μόνον ότι ο κόρδαξ ήταν φορτική όρχησις και αισχρά και ότι χορευόταν σε κατάσταση μέθης. Το αυτό αλήθευε όμως και για τις βακχικές

ορχήσεις. Από τα αποτελέσματα των ερευνών του Schnabel πρέπει να συγκρατήσουμε την εκδοχή ότι ο κόρδαξ ανήκει στη λατρεία της Αρτέμιδος στην Πελοπόννησο, πράγμα που το πιστοποιεί και ο Πausanias.

Οι μετρικές μορφές, μέσα στις οποίες συναντάται το τσιφτετέλι, ταυτίζονται σε ουσιαστικό βαθμό με αυτές της αρχαιότητας. Η καταπληκτικότερη και συνάμα χαρακτηριστικότερη μετρική μορφή ανάμεσα στα τσιφτετέλια είναι μια που κατάγεται από το 600 π.Χ. περίπου και φέρει την μετρική ονομασία χοριαμβικό δίμετρο ή "βιλαμοβιτσιανός". Βιλαμοβιτσιανός επειδή ο Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff ανεκάλυψε τον στίχο αυτό στις τραγωδίες του Ευριπίδη και για τον λόγο ότι κατά τη μορφολογική του παρουσία αποτελείται μόνον σε σπάνιες περιπτώσεις από δύο χορίαμβους.

Πρόκειται για έναν δημοτικό αιολικό στίχο και μάλιστα του ποιμενικού μέλους, ο οποίος παρατηρείται ήδη στη Σαπφώ. Κατά κανόνα είναι μόνον το καταληκτικό μέτρον χορίαμβος, ενώ το μπροστινό μέτρον μπορεί να είναι ιαμβικό, τροχαϊκό, σπονδειακό ή να αποτελείται από έναν αμφίβραχυ, βάκχειο, παλιμβάκχειο, κρητικό, αντίσπαστο, ιωνικό απ' ελάσσονος, ιωνικό από μείζονος, αδώνειο, ραϊτσιάνουμ,

υποδόχμιο, ή να είναι τεμαχισμένο σε βραχείες συλλαβές. Με αυτόν τον τρόπο διαμορφώνονται 8σύλλαβοι ως 10σύλλαβοι στίχοι με μήκος 11 ως 14 χρόνων και μοιάζει με μέτρο περιττού αριθμού, χωρίς όμως να είναι.

Χορευόμενοι στίχοι πρέπει μεν να έχουν ένα και το αυτό επαναλαμβανόμενο σχήμα, δεν είναι όμως απαραίτητο να έχουν ομοιόμορφη δομή. Διότι το διαφορετικό μήκος

των μετρικών στοιχείων και η εξ αυτού διαφορετική μορφή του στίχου εναρμονίζεται αβίαστα στο όλον του μέλους αν εξισωθεί με την ανάλογη διαστολή φωνηέντων, φαινόμενο ήδη γνωστό από την αρχαιότητα, ή μέσω παύσεων. Αυτό ισχύει τόσο για το μπροστινό όσο και για το καταληκτικό μέτρον. Με αυτόν τον τρόπο κατορθώνεται ένας ευκολοχόρευτος 16χρονος στίχος. Το ότι η μέθοδος αυτή εφαρμόζεται στο σύγχρονο τσιφτετέλι, αποδεικνύεται από τη δημοτική και ρεμπέτικη μουσική. Κανονικά εκτελούνται μόνον 14χρονα μέτρα και το δίχρονο υπόλοιπον συμπληρώνεται μέσω παύσης. Όπως φαίνεται, τραγουδιόταν και χορευόταν ο στίχος αναμφισβήτητα και στην αρχαιότητα με παύση. Η δομή του στίχου, ιδίως το καταληκτικό μακρόν του χορίαμβου, την επιβάλλει.

Ας κλείσουμε παρατηρώντας δύο παραδείγματα:

Κόριννα: Ταναγρίδεσσι λευκοπέπλοις U U U -- U/--U U --

Μαργαρίτης: Πώς μ' α-ρέ----σει -- U -- U / -- U U --

Από τη μια ένας από τους 10 ακέραιους σωζόμενους στίχους ενός μικρού μέλους της Κορίννας από την Τανάγρα (500 π.Χ. περίπου) όπου διηγείται στις Ταναγραίες ιστορίες των γραιών (γεροίων). Από την άλλη ο βασικός ρυθμός του τραγουδιού "Πώς μ' αρέσει η γυναίκα" του Γιώργου Μαργαρίτη (1995).

